

REISUL-ULEMA ČAUŠEVIĆ BORAC ZA LJUDSKA PRAVA

POVODOM 100. GODIŠNJICE USTOLIČENJA REISUL-ULEME
MEHMEDA DŽEMALUDDINA EF. ČAUŠEVIĆA

Amir MAHIĆ

UDK 28-732.2:929 Čaušević Dž.

SAŽETAK: Treći poglavar Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini ostat će zapamćen kao neumorni pregalac za napredak svoga naroda u svakom pogledu. Djelujući u jednom od najturbulentnijih perioda bošnjačke povijesti on nastoji pružiti adekvatne odgovore mnoštvu izazova s kojima se, zajedno sa svojim narodom, susreće. Između mnogobrojnih poduhvata koje je činio u želji da svome narodu pomogne jeste i borba za njihova ljudska prava. S jedne strane, zalaže se za prava muslimanima koja su neprestano dovođena u pitanje od službenih vlasti, ali ugrožavana i njihovim ličnim zastarjelim shvatanjima, dok, s druge strane, ne zapostavlja ni ostale narode kada njihova prava bivaju ugrožena. Ovim se radom vraćamo u Čauševićovo vrijeme sa željom da barem donekle prikazemo izazove s kojima se susretao i uočimo odgovore koje je nudio, a sve ovo s ciljem prezentiranja njegovog, islamom nadahnutog, angažmana na polju zaštite i borbe za ljudska prava kako muslimana tako i onih koji to nisu.

Ključne riječi: Džemaluddin Čaušević, reisul-ulema, ljudska prava, muslimani.

Uvod

Pred sami nastup Prvog svjetskog rata, 26. marta 1914. godine, svečano je u Carevoj džamiji u Sarajevu ustoličen reisul-ulema Mehmed Džemaluddin ef. Čaušević.¹ Njegov životni put, ideje i realizovani projekti, među kojima je i pokretanje lista *Muallim* (Dizdarević, 2012), osiguravaju mu u dva navrata podršku hodžinske kurije za dolazak na čelo Islamske zajednice (Jahić, 2012). Očekivanja muslimana, razočaranih prohujalim neuspjesima, bit će u vremenima koja će tek uslijediti još više deprimirajuća, ali će harizmatičnost i krajiška hrabrost reisa Čauševića uveliko doprinijeti njihovom ublažavanju i djelimičnom

prevladavanju. "Na svaku nepravdu i nasilje nad muslimanima od strane vlasti, Čaušević je kao pravi duhovni vjerski vođa ustajao u njihovu odbranu i zaštitu" (Spahić, 2008). Tako će lik reisa Čauševića zauvijek ostati obilježen borbom i neumornim zauzimanjem za ljudska prava muslimana, ali isto tako i ostalih koji dijelše sudbinu njegova naroda.

Za istraživanje Čauševićevog doprinosa ljudskim pravima poslužili smo se dostupnim arhivskim materijalima iz vremena ovog velika, ali i djelima pisanim o njegovim poduhvatima i naučnim razmišljanjima. U ovom radu smo se osvrnuli na dva uočljiva segmenta borbe Džemaluddina ef. Čauševića za prava

svih ljudi s kojima je dolazio u doticaj i to iz ugla njegove posvećenosti pravima nemuslimana i muslimana. Prava muslimana ćemo posmatrati iz perspektive međusobnog muslimanskog odnosa prema samima sebi, te u kontekstu nemuslimanskog odnosa prema muslimanima.

Doprinos reisul-uleme Čauševića ljudskim pravima

Analizirajući obimnu pisanu građu o djelovanju Džemaluddina ef. Čauševića možemo da utvrdimo njegovu spremnost i angažiranost na zaštiti ljudskih prava kako muslimana tako i onih koji to nisu. Zbog navedenog smatramo bitnim razdvojiti

¹ Rodio se 28. decembra 1870. godine u Arapuši kod Bosanske Krupe. Zvanično obrazovanje je započeo u Ribića medresi u Bihaću, a zatim nastavio u Carigradu gdje završava teološke nauke i pravo. Po povratku sa

studija radi u Sarajevu na poslovima nastavnika arapskog jezika u Velikoj gimnaziji, člana Ulema-i-medžlisa, te profesora Šerijatske sudačke škole. U dva navrata, 1913. godine, biva izabran na poziciju reisul-uleme. Na toj

dužnosti ostaje do 1930. godine kada zbog neslaganja sa zvaničnom vlašću podnosi ostavku. Umire u Sarajevu 28. marta 1938. godine i biva ukopan u haremu Begove džamije uz najuglednije ličnosti bošnjačke povijesti.

ove dvije oblasti i ustanoviti koliki je stvarni doprinos ovog bošnjačkog intelektualca i neupitnog lidera u borbi za ljudska prava.

1. Prava nemuslimana

Zavisno od okolnosti, Čaušević uvijek diže svoj glas za prava obespravljenih. Nažalost, vrijeme u kome je živio bilo je ispunjeno nepravdom i nasiljem nad muslimanima, što ćemo moći vidjeti u narednim izlaganjima, ali, ipak, u rijetkim trenucima u kojima se osjećala nadmoć muslimana i moguća netrpeljivost prema drugima on staje u odbranu prava nemuslimana. Najočitiiji izraz njegove brige za prava nemuslimana u Bosni i Hercegovini biva naglašen u njegovoj, može se slobodno reći historijskoj, poruci objavljenoj 01. augusta 1914. godine u *Jeni Misbahu*, naslovljenoj "Poruka muslimanima", u kojoj on naglašava dužnost muslimana "da svome komšiji bez razlike vjere, u ovim ozbiljnim vremenima priskoče." Ova poruka je uslijedila u začecima Prvog svjetskog rata i to nakon što on saznaje da su neki muslimani razbili stakla na pravoslavnim dućanima u Sarajevu (Karić, E., Demirović, M., 2002) što on, kao prvak muslimana, najoštrije osuđuje. Nadalje, on muslimane nedvosmisleno poziva da se nemuslimanima "u pomoć priskoči" i da se u njihovu odsustvu na njihovu "čeljad pripazi". Ovo čini ukazujući na njihova prava koja u zemlji u kojoj muslimani čine većinu oni imaju. Štaviše, on ne odstaje od njihova prava na istu domovinu i zemlju, pa kaže: "Mi živimo s drugim nemuslimanskim građanima u našoj domovini, s kojima smo se izrodili i s kojima ćemo živjeti i umrijeti" (Čaušević, 1914: 3). Osvrćući se na ratne okolnosti i na prava ranjenih i zarobljenih Čaušević izdaje nalog svim muallimima koji rade s djecom u mektebima da u program mektepske nastave uvedu sadržaje o dotičnim temama. Dajući muallimima instrukcije nalaže im "Program

o obavještavanju mektepske djece o ratu i ratnim dešavanjima", u sklopu kojeg, odgovarajući na pitanje "kako valja da se držimo prema neprijateljima; a kako da postupamo s ranjenim i zarobljenim, te pobijedenim neprijateljem" kaže da "ovdje treba djeci rastumačiti, kako se nečovječno u stara vremena postupalo s ranjenicima i zarobljenicima i napomenuti im da i sada imade nekih neprijatelja koji nečovječno postupaju prema nemoćnim ranjenim i golorukim zarobljenicima, ali nama vjera zabranjuje tako postupati nego nareguje nam da budemo dobri i milosrdni prema svakom nevoljniku, pa makar to bio i najviši neprijatelj" (Arhiv GHB, 1915 : 59). Sve svoje pozivanje muslimana na poštivanja prava drugih on upotpunjuje vjerskim citatima i pobožnim opomenama upozoravajući muslimane da se trebaju "bojati Božijeg gazapa², jer nanositi drugom štetu spada među najteže gjunah³, za koje će Bog (dž.š.) na oba svijeta kazniti." (Čaušević, 1914 : 3) Sve ove proteste, kao i mnoge druge, Čaušević upućivao je zbog svog vjerskog uvjerenja u potrebu za pravima svih ljudi, a nikako zbog bilo čega drugog. Dotično nam najkonkretnije svjedoče ustrajne kritike njegova djelovanja od pojedinih muslimanskih krugova, (Filandra, 2012) dok s druge strane ni od nemuslimana, za čija se prava zalagao, ni on ni njegov narod ne zaslužiše ni najmanje simpatije već se u vremenima koja će uslijediti muslimanima odužiše na barbarski način.

2. Prava muslimana

Dotičući se obimne građe koja govori o Čauševićevom zalaganju za prava muslimana ugroženih nemuslimanskim djelovanjem, dolazimo do velikog broja informacija koje nas upućuju na veoma široku zastupljenost diskriminacije po ovom pitanju. Govoreći o pravima muslimana možemo svoja zapažanja Čauševićevog djelovanja usmjeriti u dva pravca i to:

2.1. Rad na izmjeni muslimanskih pogleda na same sebe

U ovom razmatranju želimo ukazati na napore koje je Čaušević činio da bi svoje muslimanske sunarodnjake usmjerio na poštivanje ljudskih prava koja im vjera nalaže, a koja su zapostavljena ili, često, oskrnavljena od njih samih.

Nakon dolaska sa školovanja iz Turske, bivajući član ulema-medžlisa, Čaušević se već u prvim godinama svog boravka u Bosni posvećuje jednom, naizgled ne toliko bitnom, muslimanskom pogledu na stvarnost. Naime, do tog vremena djeca su se u mektebima poučavala iz udžbenika pisanih na turskom i arapskom jeziku. Njemu je ovo zasmetalo. Ne bez razloga, već kako je i sam govorio "gdje god sam dolazio, vidio sam manjkavosti stoga što predavanja na nepoznatom jeziku ide vrlo teško." (Zapisnik 1. sjednice Islamske prosvjetne ankete, 1921). On i sam primjećuje da ovo nije vjerom propisano već ljudskim željama uspostavljeno, što on osuđuje i traži pravo svakome da na maternjem jeziku bude poučavan. Pored zagovaranja ovog veoma bitnog prava učenika, upotreba maternjeg jezika bi, prema njemu, doprinosila kraćem i efikasnijem obrazovanju djece u mektebima. Ovom izmjenom nastava bi se sa šest i više godina svela na dvije godine, te bi se dotično odrazilo na veći broj onih koji bi uspijevali upisati i okončati narodne osnovne i srednje škole. Primjenom Čauševićevih reformi u obrazovanju, a koje su se prije svega odnosile na upotrebu maternjeg jezika u nastavnom procesu, došlo je do dalekosežnih promjena (Mahinić, 1938), što je vremenom omogućilo muslimanima aktivnije učešće u društvu i ostvarenje mnogih prava koja su usljed neobrazovanosti gubili.

Drugo pitanje koje je obuzimalo muslimanske mase je tzv. pitanje žene. Ono se posebno ticalo njena prava na obrazovanje i rad. Naime,

² Turska riječ, znači: srdžba, bijes, gnjev.

³ Turska riječ, znači: grijeh.

konzervativni učenjaci njegova vremena držali su se uvjerenja da žena muslimanka ne smije da otkrije svoje lice ni radi školovanja, a ni zbog posla. Ovakav odnos prema ženi doveo je do situacije u kojoj su “u vrijeme Austro-Ugarske, a naročito u vrijeme Kraljevine Jugoslavije” “najveći dio Bošnjanki tog vremena, zbog toga što su poštovala običaj pokrivanja lica, ostajale kod kuće i najčešće nisu nikada ovladale latinicom ili ćirilicom, niti su ponijele jednu od diploma.” (Karić, E., Demirović, M., 2002 : 44) Čauševićeva borba za prava žena u pogledu obrazovanja ide u dva pravca. On se zalaže za osnivanje škola gdje će se sačuvati dostojanstvo žene muslimanke, ali u njegovo vrijeme ovaj proces ne biva ni najmanje lahak. S druge strane, on se bori za promjenu stava prema obrazovanju žena do mjere da izjednačava obavezu školovanja muške i ženske djece. (Novi Behar, 1928 : 11) Po pitanju prava žene na rad, on ne samo da nepokolebljivo govori u prilog islamskog mišljenja da je ženi dozvoljen rad otkrivena lica, za što navodi šerijatske argumente, te mnoge primjere iz islamskog svijeta (Isto : 18), već se u toku Prvog svjetskog rata zalaže za zapošljavanje muslimanki čiji su muževi ili na bojnopolju ili su poginuli u toku rata.

2.2. Borba protiv obespravljenosti muslimana od nemuslimana

Samo dva mjeseca po stupanju na dužnost reisul-uleme, Džemaluddin Čaušević se sa svojim sunarodnjacima susreće s Prvim svjetskim ratom. Od tada počinju najveće agonije muslimana širom Bosne i Hercegovine koje će trajati tokom cijelog Čauševićevog reisovanja. Dotično će činiti njegov rad otežanim, a njegovu borbu za prava muslimana svakodnevnom. Bez obzira što u toku rata Čaušević staje u zaštitu prava pravoslavaca i ostalih nemuslimana, najveće poteškoće njegov narod će, po uspostavljanju

Kraljevine SHS i njene vlasti u Bosni, pretrpjeti od onih čija je on prava branio, a koji na poslijetku neće mariti za prava muslimana.

2.2.1. Ugrožavanje muslimanskih života, časti i imetka

Prva i najznačajnija ugrožavanja prava muslimana su se ticala prava na život, čast i imetak. Tako ćemo, analizirajući službenu arhivsku građu reisa Čauševića, utvrditi da njegova službena prepiska, zarad borbe za prava muslimana u pogledu navedenog, sa srpskim vlastima i generalima započinje pred samo okončanje Prvog svjetskog rata.

Čaušević se u svom prvom dopisu ove naravi obraća vojvodi Srpske vojske, Stepi Stepanoviću, gdje reaguje na pritužbu sedamdesetogodišnjeg imama Derviša ef. Ajanovića iz Prače, kotar Rogatica, koji je zbog nemogućnosti da plati ogromne namete koji su mu određeni za izdržavanje srpskih vojnika molio da mu se namet smanji, ali ga je poručnik u zatvor zatvorio i dva puta naložio da bude bičevan (Arhiv GHB, 1918 : 2061/18). Ovaj prvi zabilježeni akt upućen vojvodi Stepanoviću, nažalost, neće biti i posljednji koji je upućen njemu, ali i drugima, u cilju borbe za prava obespravljenih muslimana u Kraljevini SHS. Pored bespravnog zatvaranja, u službenim prepiskama reisul-uleme Čauševića evidentirane su i pritužbe zbog ubistava muslimana, nedozvoljavanja klanjanja dženaze ubijenom muslimanu, (Isto : 2127) pljačke kuća i imetaka, (Isto : 2123) otimanja oružja, stoke i ostalih vrijednosti, (Isto : 2125/18) napadi, paljenja i skrnavljenja džamija, (Isto : Zapisnik muftijskog ureda u Sarajevu) preotimanja zemljišnih posjeda, (Imamović, 1997 : 491) te svih oblika maltretiranja muslimanskih pojedinaca i grupa (Karić, E. i Demirović, M., 2002 : 354-404). Njegovu ogorčenost, zbog ugrožavanja prava

muslimana, najbolje ocrtava intervju kojeg je dao novinaru Charlesu Rivetu za francuski list *Le Temps* 01. aprila 1919. godine pod naslovom: “Mi smo ipak Slaveni, ali pravoslavci odbijaju da nas prihvate kao takve” (Isto : 271). Reis Čaušević iznosi svoje ogorčenje govoreći već tada o “hiljadu ubijenih muškaraca, 76 spaljenih žena, 270 uništenih i opljačkanih sela” (Isto), ali i o postupcima vlasti koja muslimanima uopće ne želi da pomogne. U intervjuu po prvi put ističe i nepoštivanje prava muslimana na učešće u vlasti. Tako se ne ustručava reći da “od kad su Srbi ovdje gazde, više nas nigdje ne pozivaju na neke političke sastanke, na neka vijećanja i odlučivanja. Do sada smo uvijek imali svugdje naše predstavnike proporcionalno broju u ukupnom stanovništvu zemlje. Načelnik Sarajeva je uvijek bio musliman.” (Isto : 272). Dočim, u beznađu koje je snašlo njegov narod, vodi se mišlju koja njegovo razmišljanje o političkoj participaciji muslimana stavlja u drugi plan i završava intervju riječima koje ocrtavaju veličinu patnje i agonije u kojoj su se nalazili njegovi sunarodnjaci kad kaže: “Još i možemo trpjeti nepravdu i da mogu vladati bez nas, ali zaboga, neka barem poštuju naše živote, našu čast i naš imetak. Tražimo li možda više?” (Isto : 273) U pogledu traženja prava za muslimane reisul-ulema Čaušević cijelo vrijeme provedeno na čelu Islamske zajednice provodi neumorno pišući vlastima i protestirajući protiv mnogih zločina koje su vlasti prešutno odobravale.⁴

2.2.2. Nametanje pravoslavnih svetkovina muslimanima

Drugi segment Čauševićeva zalažanja za prava muslimana odnosi se na borbu protiv prisiljavanja stanovništva, a posebno muslimanske djece u školama, da obilježavaju svetkovine drugih vjera. Ovakav odnos službene srpske politike uveliko je doprinio

⁴ Poznat je ostao i protest Čauševića protiv pokolja Bošnjaka u Šahovi-

ćima u Crnoj Gori, 10. septembra 1924. godine, kada je ubijeno šesto

muškaraca, žena i djece.

isključivanju muslimana iz javnog života i neškolovanju muslimanske mladeži usljed roditeljskog neodobravanja proslavljanja tuđih blagdana. Nesagledivo loše posljedice ovakvog odnosa vlasti su utjecale na neumornu ustrajnost Čauševića u pogledu pokušaja da se dotična praksa ukloni iz javnoga života, a posebice da se izbaci iz škola.

Nastojanje srpskih vlasti da nametnu obilježavanje Svetog Save svim učenicima u školama pod izgovorom da se radi o kulturnom, a ne vjerskom činu, bilo je zastupljeno u svim, pa čak i čisto muslimanskim sredinama.⁵ Nametanju vjerskih obreda i svetkovina muslimanskim učenicima u školama reisul-ulema Čaušević posvećuje veliku pažnju. Tako se tokom čitavog svog upravljanja Islamskom zajednicom u okvirima Kraljevine SHS obraća vlastima i traži ukidanje ove diskriminirajuće prakse u školama. Pri kraju svog reisovanja, obraćajući se i samom kralju, on kaže: "Jedanaest godina kako tražim, od pojedinih predstavnika državne vlasti, da se muslimanima, a naročito muslimanskoj školskoj mladeži ne natura ono što po jasnim propisima Islamske Vjere ne mogu i ne smiju činiti" (Karić, E. i Demirović, M., 2002 : 316), ali sve reakcije upućene svih ovih godina ostaju bez odgovora i rješenja ovog problema.

2.2.3. Oduzimanje autonomije

Islamskoj zajednici

Čauševićeva borba za očuvanje autonomije Islamske zajednice je, također, bila njegova cjeloživotna misija. Ustrajavanje na neovisnosti, barem u osnovi, Islamske zajednice od

tadašnje političke vlasti je bilo skoro nemoguće djelo. Dočim, mudrost u vođenju zajednice, oplemenjena hrabrošću i odlučnošću reisul-uleme Čauševića, nije dozvoljavala naglo i potpuno preuzimanje Islamske zajednice pod direktnu upravu vlasti. Međutim, najveće iskušenje i prepreka koja se našla pred neumornim i neustrašivim reisul-ulemom bilo je uvođenje Šestojanuarske diktature kralja Aleksandra nakon koje su uslijedili koraci ka ukidanju muslimanske vjerske i vakufsko-meairfske autonomije. Cilj je bio Islamsku zajednicu dovesti pod kontrolu Ministarstva pravde, te dovesti lojalne ljude beogradskim vlastima na rukovodeća mjesta, a sve s ciljem da bi se tim putem ostvario potpun utjecaj na muslimane. Tako je vlada ministra Srškića predložila nacrt Zakona o Islamskoj vjerskoj zajednici Kraljevine Jugoslavije, čijem se donošenju Čaušević oštro suprotstavio (Imamović, 1997 : 509). On je ustrajno zahtijevao da se organi Islamske zajednice i dalje biraju kao ranije, te da se vjerske zajednice jednako tretiraju, a ne da se favorizuje Srpska pravoslavna crkva. Tada kralju postavlja uvjet ili da se zakon poništi ili da se on razriješiti dužnosti. Vlast i dalje pokušava kompromitovati neiskvarenu ličnost Čauševića njegovim imenovanjem za reisul-ulemu cijele Kraljevine Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu.⁶ On dotično odbija, pa i po cijenu da ga uopće ne penzionišu. Na kraju je konačno penzionisan⁷, a vlast dovodi sebi podobne ljude koji dalje nastavljaju da vode Islamsku zajednicu. Na mjesto reisul-uleme dolazi hafiz Ibrahim ef. Maglajlić.⁸ Međutim, hrabrost i

odlučnost Čauševića u neprihvatanju ucjena budi kod narednih generacija muslimana ponos koji im je itekako bio potreban u vremenima koja uslijediše, a koja im i dalje osiguravaše neravnotežan položaj.

Zaključak

Prostore Bosne su od davnih vremena krasili ljudi susretljive prirode i dobronamjernog odnosa spram svih ljudi. Ovu vrlo narav bosanskog čovjeka dodatno oplemeni časno islamsko učenje koje do današnjih dana osigura kontinuitet dobronamjernih insana. Početkom XX. stoljeća, plejadu plemenitih Bošnjana najznačajnije obilježi poglavar muslimana, reisul-ulema Džemaluddin Čaušević koji, bez obzira na mnogobrojne poteškoće kroz koje je sa svojim narodom prolazio, ustrajno, cijeli svoj život, teži pravdi za sve ljude. Na tom putu se ne obazire na mnoštvo osporavanja koja dolaze sa svih strana. Nerazumijevanje dolazi i od samih muslimana, posebice kruga bošnjačke konzervativne uleme. S druge strane, u okolnostima Prvog svjetskog rata, te vladavine Kraljevine SHS muslimani bivaju svakodnevnih žrtve svih oblika nasilja. Štaviše, on ustaje u odbranu prava i nemuslimana kada je to potrebno. Dočim, njegovo dobročinstvo ostaje uglavnom osporavano od njegovih neistomišljenika. Međutim, obični svijet, napaćen mnoštvom zuluma toga vremena, vrednuje njegov lik i djelo, te ga do današnjih dana ovjekovječuje u svjetlu koje mu i pripada.

Na kraju, kad se usredotočimo na mnoštvo pisanih svjedočanstava koja su ostala vječito zapisana u

⁵ Zvuči nevjerovatnim slučaj kćeri reisul-uleme Čauševića koja je prisiljena u jednoj od sarajevskih škola recitirati pjesme tzv. "Svetom Savi".

⁶ 26.3.1930. godine Čaušević je kraljevom ukazom postavljen za reisul-ulemu.

⁷ Penzionisan je 6. 4. 1930. godine.

⁸ Rodio se u Banja Luci 1861. godine. Školovao se u rodnom gradu, te u Carigradu. Bio je upravitelj banjalučke

Fejzija medrese i ruždije, te tuzlanski i banjalučki muftija. Penzionisan je 1929. godine. Bio je aktivan i u političkom životu tako da je jedan od osnivača stranke JMO, te njen prvi predsjednik. 1920. godine je na izborima izabran za narodnog poslanika Ustavotvorne skupštine. Nakon raskola u stranci, 1922. godine, i gubitka podrške osniva novu stranku nazvanu JMNO, te biva

izabran za njenog predsjednika. Stranka na prvim narednim izborima, nasuprot JMO, doživljava potpuni fijasko i biva ugašena. Imenovan je za reisul-ulemu u junu 1930. godine i biva ustoličen u Beogradu. Nakon promjene vlasti u Beogradu, u martu 1936. godine je ponovo penzionisan. Umro je u Banja Luci 1936. godine, te je pokopan u haremu Gazanferija džamije.

historiji, a koja se tiču neumornog nastojanja Mehmeda Džemaluddina ef. Čauševića za ostvarenje pravde prema svim ljudima, bez obzira na vjeru, spol, naciju, stranu u ratu i slično, možemo s ponosom i bez

dvojbe kazati da se u liku ovog velikana baštini duh istinskog borca za ljudska prava svih ljudi kakvog nije bilo u ta teška vremena ni kod jednog drugog naroda na ovim balkanskim prostorima. Ova njegova

vrlina, koja je inspirisana islamskim učenjem, uz sve ostale koje je baštini, daje nam za pravo da njegov cjeloživotni nadimak Džemaluddin, tj. Ljepotan vjere, prihvatimo kao najmjerodavnije ime ovog velikana.

Izvori i literatura

- Čaušević, Dž. (1914): "Poruka muslimanima", Jeni Misbah, august, 3-6.
- Čaušević, Dž. (1928): "Polemika Čaušević – Merhemić", Novi Behar, 19, 9-14.
- Dizdarević, S. (2012): 'Muallim' Intelektualni vakuf reisa Čauševića, Novi Muallim, XIII, 50, 4-8.
- Duraković, N. (1993): Prokletstvo Muslimana, Ljubljana: DELO.
- Filandra, Š. (2012): Bošnjaci nakon socijalizma: o bošnjačkom identitetu u postjugoslovenskom dobu, Zagreb: Synopsis.
- Imamović, M. (1997): Historija Bošnjaka, Sarajevo: Preporod
- Jahić, A. (2012): "O imenovanju Džemaluddina Čauševića za reisul-ulemu 1913. godine", Prilozi, Vol. 41, Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 59-78.
- Karić, E. i Demirović, M. (2002): Reis Džemaludin Čaušević prosvjetitelj i reformator, tom 1, Sarajevo: Ljiljan.
- Karić, E. (2004): Prilozi za povijest islamskog mišljenja u BiH XX stoljeća, Sarajevo: El-Kalem.
- Mahinić, A. (1938): "Lik i djelo velikog merhuma", Glasnik IVZ Kraljevine Jugoslavije, broj 4, april, 30-36.
- Spahić, M. (2008): Povijest islama, Sarajevo: Bemust
- Traljić, M. (1994): Istaknuti Bošnjaci, Zagreb: Međunarodna zajednica za pomoć muslimanima.
- Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke, Sarajevo, Čaušević, broj 59; Čaušević, Dž.: "Nalog svim upravama mektebi ibtidaije", 02. novembar 1915., str.6. (Arhiv GHB)
- Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke, Sarajevo, Čaušević, broj 2061/18, 27. novembar 1918., (Arhiv GHB)
- Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke, Sarajevo, broj 2127, Slučaj Mehmeda Pavice iz Rogatice, 08. decembar 1918., (Arhiv GHB)
- Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke, Sarajevo, broj 2123, 08. decembar 1918., (Arhiv GHB)
- Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke, Sarajevo, 2125/18, 10. decembar 1918., (Arhiv GHB)
- Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke, Sarajevo, Zapisnik muftijskog ureda u Sarajevu, 08. decembar 1918. (Arhiv GHB)
- Zapisnik 1. sjednice Islamske prosvjetne ankete održane 19.07. 1921. godine, str. 2, (Arhiv GHB)

الموجز

رئيس العلماء محمد جمال الدين تشاوشيفيتش – مناضل من أجل حقوق الإنسان

بمناسبة مرور 100 عام على تنصيب الشيخ محمد جمال الدين تشاوشيفيتش رئيسا للعلماء

عامر ماهيتش

سيبقى ثالث رؤساء المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك محفوظا في الذاكرة مناضلا من أجل تقدم شعبه في كل الجوانب. عاش وعمل في واحدة من أكثر حقب التاريخ البوسناتي تقريبا، وسعى لتقديم الإجابات الملائمة عن الكثير من التحديات التي كان تواجهه سويا مع أبناء شعبه، ومن ذلك نضاله من أجل ضمان حقوقهم الإنسانية، فمن جهة كان يناضل من أجل حقوق المسلمين المهضومة على الدوام من قبل السلطات الرسمية، والمهددة أيضا من المسلمين أنفسهم بسبب مفاهيمهم القديمة، ومن جهة ثانية لم ينس الشعوب الأخرى عندما كانت حقوقها تهضم. وفي هذا البحث نرجع إلى عصر الشيخ تشاوشيفيتش رغبة منا في تسليط الضوء، ولو جزئيا، على التحديات التي كان تواجهه والتعرف على الإجابات التي قدمها، وهذا كله من أجل عرض نشاطه المستلهم من الإسلام في مجال حماية حقوق الإنسان والنضال من أجلها، سواء للمسلمين أو لغيرهم.

Summary

REISUL-‘ULEMA ČAUŠEVIĆ – FIGHTER FOR HUMAN RIGHTS

AT THE OCCASION OF 100TH ANNIVERSARY OF INSTALLING REISUL-‘ULEMA MEHMED DŽEMALUDDINA EF. ČAUŠEVIĆ

Amir Mahić

Third head of the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina will be remembered as an unflagging fighter for the betterment of his people in all the aspects. Working in one of the most turbulent periods of Bosniaks history, he tried to give adequate answers to various challenges that were facing him and his people. Amongst many projects that he initiated with the intention to help his people was the fight for human rights. In one hand he fought for the rights of Muslims that were constantly challenged by the authorities, but were also endangered by their own obsolete beliefs, in the other hand, he never neglected people of other confessions whenever their rights were threatened. This article takes us back to the time of reis Čaušević with a desire to, at least to some extent shed the light upon challenges he faced and the answers he offered therein, and all with the aim of presenting his, with Islamic teaching inspired, engagement in the field of protection of human rights of Muslims and non-Muslims likewise.